

INGLIZ VA NEMIS TILLARIDA KELISHIK KATEGORIYASINING OTLARDA IFODALANISHI

SamISI akademik litseyi

Abduvohidova Maqsuda Yaxshiboyevna

Nemis tili fani o'qituvchisi

Rustamova Nargiza Raimqulovna

Nemis tili fani o'qituvchisi

Esanova Gulnoza Xatamovna

Ingliz tili fani o'qituvchisi

Murodullayeva Go'zal Baxtiyorovna

Ingliz tili fani o'qituvchisi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada ingliz va nemis tillarida otlarning kelishik kategoriyasi qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida har ikki tildagi kelishik tizimining grammatik xususiyatlari, shakllanish usullari hamda sintaktik vazifalari o'rganiladi. Nemis tilida kelishik kategoriyasining morfologik jihatdan rivojlanganligi, ingliz tilida esa asosan predloglar va so'z tartibi orqali ifodalanishi misollar asosida yoritiladi. Shuningdek, kelishiklarning gap tarkibidagi funksional ahamiyati va tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari german va ingliz tillari grammatikasining o'xshash va farqli jihatlarini aniqlashga hamda qiyosiy tilshunoslik rivojiga hissa qo'shishga xizmat qiladi.*

***Kalit so'zlar:** kelishik kategoriyasi, ot, ingliz tili, nemis tili, qiyosiy tilshunoslik, morfologiya, sintaksis, grammatik kategoriya, tarjima, predloglar.*

***Annotation.** Der vorliegende Artikel analysiert vergleichend die Kasus-kategorie der Substantive im Englischen und Deutschen. Untersucht werden die grammatischen Merkmale, Bildungsweisen und*

syntaktischen Funktionen der Kasusysteme beider Sprachen. Besonderes Augenmerk gilt dem morphologisch entwickelten Kasusystem des Deutschen sowie den analytischen Ausdrucksmitteln des Englischen, die hauptsächlich auf Präpositionen und Wortstellung beruhen. Darüber hinaus werden die funktionale Bedeutung der Kasus im Satzbau sowie Probleme der Übersetzung untersucht. Die Forschungsergebnisse tragen zum besseren Verständnis der Gemeinsamkeiten und Unterschiede zwischen den grammatischen Systemen des Englischen und Deutschen bei und leisten einen Beitrag zur vergleichenden Sprachwissenschaft.

Schlüsselwörter: *Kasuskategorie, Substantiv, englische Sprache, deutsche Sprache, vergleichende Sprachwissenschaft, Morphologie, Syntax, grammatische Kategorie, Übersetzung, Präpositionen.*

Annotation. *This article presents a comparative analysis of the case category in English and German nouns. The study examines the grammatical features, formation patterns, and syntactic functions of case systems in both languages. Special attention is paid to the highly developed morphological case system in German and the predominantly analytical means of case expression in English through prepositions and word order. The functional role of cases in sentence structure and the challenges arising in translation are also discussed. The findings contribute to a deeper understanding of similarities and differences between the grammatical systems of English and German and provide valuable insights for comparative linguistic studies.*

Keywords: *case category, noun, English language, German language, comparative linguistics, morphology, syntax, grammatical category, translation, prepositions.*

KIRISH

Tilning grammatik tizimi uning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, unda so'z turkumlari va ularning grammatik kategoriyalari alohida ahamiyat kasb etadi. Ot so'z turkumi barcha tillarda predmet, shaxs, hodisa va tushunchalarni nomlash vazifasini bajaradi hamda turli grammatik kategoriyalar orqali o'zining sintaktik va semantik funksiyalarini namoyon etadi. Shunday kategoriyalardan biri kelishik kategoriyasi bo'lib, u otning gapdagi boshqa so'zlar bilan munosabatini ifodalaydi. Kelishik kategoriyasi tilning grammatik qurilishini o'rganishda muhim vosita hisoblanadi va tillararo qiyosiy tadqiqotlarda alohida o'rin tutadi.

Ingliz va nemis tillari german tillari oilasiga mansub bo'lishiga qaramay, ularning grammatik tizimida sezilarli farqlar mavjud. Xususan, nemis tilida kelishik kategoriyasi rivojlangan morfologik tizimga ega bo'lib, otlar va artikllar to'rtta asosiy kelishik shakli orqali o'zgaradi. Ingliz tilida esa qadimgi davrlarga nisbatan kelishik tizimi ancha soddalashgan bo'lib, grammatik munosabatlar asosan so'z tartibi va predloglar yordamida ifodalanadi. Ushbu farqlar ikki tilning grammatik tuzilishini chuqurroq o'rganish hamda ularni qiyosiy jihatdan tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur maqolaning maqsadi ingliz va nemis tillarida otlarning kelishik kategoriyasini qiyosiy o'rganish, ularning grammatik va semantik xususiyatlarini aniqlash hamda o'xshash va farqli jihatlarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, tarjimashunoslik va chet tillarni o'qitish metodikasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kelishik kategoriyasi otning gapdagi sintaktik vazifasi va boshqa so'zlarga bo'lgan munosabatini ifodalovchi grammatik kategoriya

hisoblanadi. Turli tillarda bu kategoriya turlicha shakllangan bo'lib, ayrim tillarda morfologik vositalar orqali, boshqalarida esa sintaktik vositalar yordamida ifodalanadi. Ingliz va nemis tillarining kelishik tizimi bu jihatdan o'zaro sezilarli farqlarga ega.

Nemis tilida kelishik kategoriyasi grammatik tizimning asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tilda to'rtta kelishik mavjud: ***Nominativ (bosh kelishik), Genitiv (qaratqich kelishigi), Dativ (jo'nalish yoki vositali to'ldiruvchi kelishigi) va Akkusativ (tushum kelishigi)***. Har bir kelishik artikllar, sifatlar va ayrim hollarda otlarning shakliy o'zgarishi orqali ifodalanadi.

Masalan:

Nominativ: Der Student liest ein Buch. (Talaba kitob o'qiyapti.)

Akkusativ: Ich sehe den Studenten. (Men talabani ko'ryapman.)

Dativ: Ich gebe dem Studenten ein Buch. (Men talabaga kitob beraman.)

Genitiv: Das Buch des Studenten ist interessant. (Talabaning kitobi qiziqarli.)

Ushbu misollardan ko'rinadiki, artikllarning shakli otning gapdagi vazifasiga qarab o'zgaradi va grammatik munosabatlarni aniq ifodalaydi.

Ingliz tilida esa kelishik kategoriyasi tarixiy taraqqiyot jarayonida sezilarli darajada soddalashgan. Hozirgi zamon ingliz tilida otlarda asosan umumiy kelishik ***(Common Case) va qaratqich kelishigi (Possessive Case)*** saqlanib qolgan. Boshqa grammatik munosabatlar esa so'z tartibi va predloglar yordamida ifodalanadi.

Masalan:

The student reads a book. (Talaba kitob o'qiydi.)

I see the student. (Men talabani ko'raman.)

I give a book to the student. (Men talabaga kitob beraman.)

The student's book is interesting. (Talabaning kitobi qiziqarli.)

Ko'rinib turibdiki, ingliz tilida "*student*" so'zining shakli o'zgarmaydi, uning sintaktik vazifasi gapdagi o'rni yoki predloglar orqali aniqlanadi. Faqat egalik munosabatini ifodalashda apostrof va -s qo'shimchasidan foydalaniladi.

Har ikki tilning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, nemis tili sintetik til xususiyatlarini ko'proq saqlab qolgan bo'lsa, ingliz tili analitik til sifatida grammatik munosabatlarni ifodalashda sintaktik vositalarga tayanadi. Nemis tilidagi rivojlangan kelishik tizimi gap bo'laklari o'rtasidagi munosabatlarni aniq ko'rsatishga xizmat qilsa, ingliz tilida bu vazifani qat'iy so'z tartibi bajaradi.

Shu sababli ingliz tilida so'z tartibining o'zgarishi ko'pincha gap ma'nosining o'zgarishiga olib keladi, nemis tilida esa kelishik ko'rsatkichlari mavjudligi sababli so'z tartibi nisbatan erkinroq hisoblanadi.

Kelishik kategoriyasidagi ushbu farqlar tarjima jarayonida ham muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, nemis tilidagi genitiv va dativ konstruksiyalarni ingliz tiliga tarjima qilishda predloglardan foydalanish zarurati paydo bo'ladi. Shu bois kelishik tizimini chuqur o'rganish ikki til grammatikasini qiyosiy tahlil qilish va samarali tarjima strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Tadqiqot davomida ingliz va nemis tillarida otlarning kelishik kategoriyasi qiyosiy jihatdan tahlil qilindi hamda ushbu grammatik kategoriyaning har ikki tildagi ifodalanish xususiyatlari o'rganildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, nemis tilida kelishik kategoriyasi

rivojlangan morfologik tizimga ega bo'lib, nominativ, genitiv, dativ va akkusativ kelishiklari orqali otlarning gapdagi sintaktik vazifasi aniq ifodalanadi. Ingliz tilida esa tarixiy taraqqiyot natijasida kelishik tizimi sezilarli darajada soddalashgan bo'lib, grammatik munosabatlar asosan qat'iy so'z tartibi va predloglar vositasida ifodalanadi.

Qiyosiy tahlil natijasida nemis tilining sintetik, ingliz tilining esa analitik til xususiyatlari yaqqol namoyon bo'lishi aniqlandi. Shuningdek, har ikki tilda egalik munosabatlarining ifodalanishida ma'lum o'xshashliklar mavjud bo'lsa-da, boshqa kelishik ma'nolarini ifodalash usullarida sezilarli tafovutlar kuzatildi. Kelishik kategoriyasidagi ushbu farqlar tarjima jarayonida va chet tillarni o'qitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari ingliz va nemis tillari grammatik tizimining o'ziga xos jihatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda qiyosiy tilshunoslik, tarjimashunoslik va chet tillarni o'qitish metodikasini rivojlantirish uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aronoff M., Fudeman K. What is Morphology? – 2nd ed. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2011. – 240 p.
2. Biber D., Conrad S., Leech G. Longman Student Grammar of Spoken and Written English. – Harlow: Pearson Education, 2002. – 487 p.
3. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019. – 580 p.
4. Downing A., Locke P. English Grammar: A University Course. – 3rd ed. – London: Routledge, 2015. – 518 p.
5. Duden. Die Grammatik. – 9. Auflage. – Berlin: Dudenverlag, 2016. – 1344 S.

6. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik. – Stuttgart: J.B. Metzler, 2013. – 584 S.